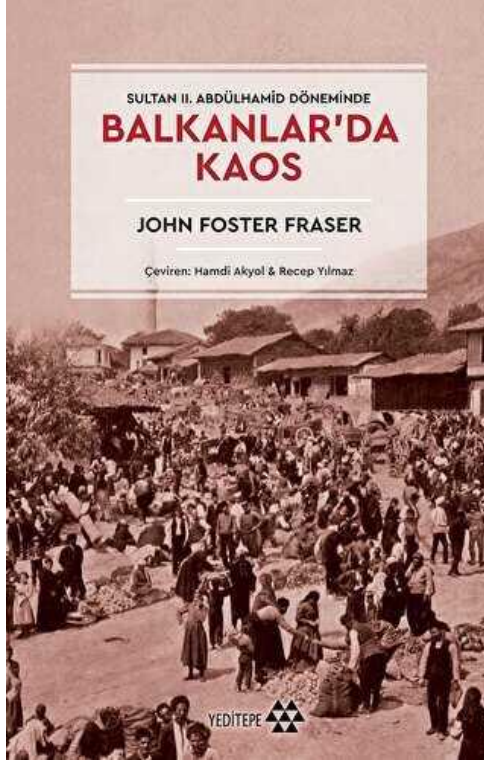

John Foster Fraser, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde: Balkanlar'da Kaos*, Çeviren: Hamdi Akyol & Recep Yılmaz, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, 280 sayfa, ISBN 9786257477758.

Pınar YİĞİT TÜRKER*

20. yüzyıla büyük gerilimler, etnik ayrışmalar ve siyasi rakiplerinin ciddi askerî baskılarıyla adım atan Osmanlı Devleti için Balkanlarda tutunmak artık imkânsız gibi görünmeye başlamıştı. İmparatorluğu parçalanmaya doğru götüren bu kötü gidişatı tersine çevirmek, ya da hiç değilse bile biraz olsun yavaşlatmak adına atılan tüm sosyo-politik adımlar başarısız olmuş, tebaanın bütünüyle eşit statüde olması ilkesine dayanan Osmanlıcılık fikrinin mayası tutmamıştı. Balkanlar kimsenin bir diğerine acımadığı etnik bir isyan ateşinin içine doğru çekilirken, Osmanlı Devleti eldeki kısıtlı imkanlarla asayışı sağlamak adına sert önlemler almaya çalışıyor, ancak Batılı devletlerin bile isteye silahlandırdıkları çetecilerin baskınlarından yılmış bir şekilde, yerel ahali üzerindeki baskıyı had safhaya getirerek huzursuzluk

* Dr., Isparta, ORCID: 0000-0001-6515-6506, E-Posta: pinaryigit07@hotmail.com

ortamının üzerine tuz biber ekiyordu. Osmanlı Balkanları artık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya'nın yoğun politik baskıları ve İngiltere'nin ise manipülatif propagandalarının odağı durumundaydı.

Balkanlarda ahval bu durumdayken İngiliz asıllı bir İskoç olan John Foster Fraser 1904-1905 yılları arasında vuku bulan gezisi sırasında bölgenin fotoğrafını çektiği *Pictures from the Balkans* adlı eserini vücuda getirdi. Elimizde mevcut olan bu eser dikkatle tetkik edildiğinde, Türklere karşı takınılan nefret dili bir kenara bırakılacak olursa, son derece çarpıcı tespitlerin yer aldığı görülecektir. Eseri *Sultan II. Abdülhamid Döneminde: Balkanlar'da Kaos* adıyla Recep Yılmaz ile birlikte Türkçeye aktaran Hamdi Akyol'un tespitiyle yazarın Türklere karşı takındığı bu tahkir edici dilin sebebi Osmanlı Devleti'nin Sultan II. Abdülhamid devrinde İngiliz müttefiki olmaktan çıkıp Almanya'ya yaklaşmasıydı. Bu durumun yaratmış olduğu nefret Fraser'ın çoğu kere haddi aşan ifadelerinde, rahatsız edici ve bir o kadar da lüzumsuz betimlemelerinde kendisini hissettirir. Bununla birlikte yazarın Balkanlarda yaşanan ayrışmalar, çatışmalar ve kargaşa ortamı hakkındaki aktarımları taraflı da olsa katıksız ve gerçekçidir.

Kitap, yazarın Balkanlarda bulunduğu 2 yılı aşkın bir süre zarfında yerinde gözlemleyerek kayıt altına aldığı 27 adet bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm *Kaynayan Kazan: Makedonya* başlığını taşımaktadır. "Makedonya Sorunu" olarak bilinen etnik ayrışma sürecinin en keskin zamanlarını mercek altına alan yazar, Osmanlı'nın artık bölgede yalnızca istenmeyen bir misafir konumunda olduğu tespitini yaptıktan sonra Makedonya'nın Romanya, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi devletlerin yutmaya hazırlandığı bir av haline dönüştürüldüğünü, buna mukabil İngiltere'nin işgal için değil yalnızca Makedonya halkının özgürlüğü için bölgede faaliyetlerde bulunduğu şeklinde trajikomik bir iddia ortaya atmaktadır. Bu iddianın gerçekçiliğini okuyucuların takdirine bırakarak şunu ifade etmek gerekir ki yazarın Makedonya'nın geleceği için kan dökmekten çekinmeyecek çok fazla hizibin bulunduğu tespiti oldukça yerindedir. İnanç eksenli bir siyasi oluşum hareketinin odağında bulunan Makedonya için sadece Hristiyan olmak bir aidiyet yaratmamaktadır. Zira Fraser'ın da belirttiği gibi Hristiyanların birbirine yaptığı zulmün yanında Türklerin baskıları bir hiçtir. Buna örnek olarak da Bulgar çetelerinin Hristiyan halkı Fener Rum Kilisesi'nden ayrılarak Bulgar Kilisesi'ne tabi olmaya zorlamasını ve buna riayet etmeyenleri katletmesini göstermektedir. Yazarın bir Bulgar çeteci ile arasında geçen diyalog da son derece çarpıcıdır. Bulgar çete lideri Türkleri kışkırtarak Makedonya'da onları Hristiyanlara karşı bir

katliam yapmaya zorlama planlarından bahsetmektedir. Ona göre bu bağımsızlık için ödenmesi gereken bir bedeldir. Katliam Batılı devletleri Osmanlı'ya karşı birleştirecek ve onların yanında yer almalarını sağlayacaktır. Fraser'ın Makedonya'nın geleceği için temennisi ise şöyledir: Her türlü etnik ve dinî farklılığa rağmen asırlardır bir arada yaşayan Makedonya halkının kendi bağımsız devletini kurması ve Türk, Rum, Bulgar, Romen vs. herkesin Makedonyalı kimliği altında yaşamaya devam etmesi.

Belgrad başlığını taşıyan ikinci bölüm Sırp Krallığı'nın başkenti olan Belgrad'ı ve Sırpları betimlemektedir. Ancak satırların devamı kısa süre önce yaşanan bir askerî darbenin kanlı yüzünü aydınlatan bilgilerle doludur. Sırbistan tahtında kısa zaman öncesine kadar Obranoviç hanedanından genç Kral Alexander ve kendisinden yaşça büyük eşi Draga oturmaktaydı. Ancak bu iktidar Karacorçeviç hanedanının Sırp tahtına oturmasıyla sonuçlanan kanlı bir cinayetle son buldu. Kral ve Kraliçe bir grup asker tarafından vahşi bir şekilde katledildiler ve bu trajedi sonucunda yeni kral Petar oldu. Kral Petar'ın bir cinayet üzerine kurulu iktidarını mercak altına alan yazar, halkın içten içe yeni krala karşı tepki duyduğunu, onu tam anlamıyla benimsemediğini, ancak yine de kadere olan bağlılıklarının Petar'ı meşru kılan en önemli dayanak olduğunu dile getirmektedir. Zira olan olmuştur ve artık Kral Petar'dır.

Üçüncü bölüm *Sırp Meclisi'nde Bir Celse* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Sırpların geleneksel meclisi *Skupstina*'daki bir oturuma konuk olan Fraser, meclis binasının yapısından tutun da Sırp vekillerin hal ve hareketlerine, vekillerin seçilme şekline siyasi eğilimlerine, meclisteki oturma düzeninden vekil maaşlarına kadar birçok konu hakkında aktarımlar yapmaktadır. Yazar aynı zamanda dönemin Sırp Başbakanı M. Stoyanoviç ile de bizzat görüşerek onunla arasında geçen diyaloga satırlarında yer vermektedir.

Fraser'ın eserinin dördüncü bölümü *Manastır'da İnziva* başlığını taşımaktadır. Bu seferki durak Sırbistan'ın en meşhur manastırı olan Sucuazköy (Studenica) Manastırı'dır. Manastır Sırp krallığının ilk kralı olan Stefan Nemanja'nın kemiklerinin gömülü olduğu yerdir ve bu bakımdan Sırp krallığı için çok önemlidir. Yazar manastırdaki yadigarlardan da bahsetmektedir. Aktardığına göre manastırda I. Petro'nu hediyesi olan ve Slav dili ile yazılmış kutsal kitaplar bulunmaktadır. Eski Sırp diliyle yazılan eserlerin ve Bizans'a ait aziz fresklerinin ise Türkler tarafından tahrip edildiğinden bahsedilmektedir ki bu bilgi de ispata muhtaçtır. Sırbistan'ın orta yerinde

capcanlı ve dimdik ayakta kalan bir manastıra tahammül gösteren Türkler, her ne hikmetse freskleri mızrak uçlarıyla kazıyarak zarar vermiştir.

Köylü Millet başlığını taşıyan beşinci bölümde Fraser Sırp halkının yaşam tarzını irdelemektedir. Ona göre Sırp'lar sade ve mütevazı bir yaşam sürmeyi seven gösterişten olabildiğince uzak bir toplumdur. Belgrad dışında öne çıkan bir başka şehirden söz etmek çok zordur. Sanayi kolları yok denecek kadar azdır ve halk büyük oranda ziraata bağlı bir şekilde geçimini sağlamaktadır. Sırp'lar ticari manada ise tamamen Avusturya'nın hükümlerine tabi bir durumdadır. Fraser satırlarında Sırp'ların aile yaşamı, askerlik, vergi sistemi, ücretlendirmeler vb. konulara da değinerek Sırbistan faslını nihayete erdirmektedir.

Yazarın bir sonraki adresi Bulgaristan ve onun başkenti *Sofya* olmuştur. Altıncı bölüm Fraser'a göre Türklerin elinde sefil olan ve istiklaline kavuştuktan sonra hızla (!) gelişerek büyüleyici bir doku kazanan Sofya şehrine atfedilmiştir. Yazarın Balkanları imar etme konusunda oldukça hassas davranan Türkleri, konu onları yermeye gelince hiçbir fırsatı geri çevirmeyen Bulgar anlatısının etkisinde kalarak betimlediğine şüphe yoktur. Zaten ilerleyen satırlar adeta bir kâbusu andıran Türk boyunduruğundan, kurtuluşa doğru giden süreci epik bir dille aktarmaktadır. Yazar eserin yedinci bölümü olan *Bir Parça Eski Bulgaristan*'da asırlarca Türk hakimiyetinde kalmış bir şehir olan Tırnova sokaklarında gezerken de aynı ötekileştirici ifadelerini sürdürmektedir. Sekizinci bölümde ele alınan konu 93 Harbi'nde Türkler ve Ruslar arasında en çetin mücadelelerin yaşandığı *Şıpka Geçidi*'dir. Ve bir sonraki bölüm gülleri ile meşhur Trakya kasabası Kazanlık. Yani *Avrupa'nın Gül Bahçesi*.

Fraser'ın onuncu bölümde betimlediği yer *Ovadaki Şehir*: Filibe'dir. Kadim Makedon Kralı Philip'in şehri. Yakın geçmişin kozmopolit Osmanlı kenti ve dahi zamanın Bulgaristan'ına terkedilmiş, ancak Müslüman Türklerin de yaşamaya devam ettiği bir Trakya şehri.

Fraser eserinin on birinci bölümünde satırlarından pek de hazetmediğini açık bir şekilde anladığımız *Türklerin Ülkesine* adım atmaktadır. Yazarın bindiği tren Türk topraklarında ilerlerken o da etrafta gördüğü şeyleri betimlemektedir. Türk askerlerinin Bulgar çetelerinin ulaşım hatlarına sabotaj yapmalarına karşı önlem aldığını aktarması kayda değerdir. Yazarın Edirne'de edindiği izlenim ecnebi memleketlerindeki iyimser bakış açısından çok uzaktır. Her bir gözlem adeta yazarda Türkleri yermeye

yarayacak yeni bir vesile yaratmaktadır. Şehirde iyi olan ne varsa Türklerden önceye, kötü olan ne varsa onların gelişine bağlanmaktadır. Fraser'ın on ikinci bölümde ziyaret ettiği Kırklareli için dile getirdiği en belirgin tespiti ise şehrin *En İyi Bordo Şarabının İmal Edildiği Yer* olmaktan öteye geçemez.

On üçüncü bölümde Fraser Türk-Bulgar sınır hattında dolaştığı *Hudutta* faslını açmaktadır. Gözlemlerine göre işler hayli karışıktır. Bulgar çetecilerin sabotajlarını olağanlaştırarak Türklerin ahaliyi haksızca cezalandırmalarından dem vurur. Gittiği yerlerde şüphe uyandıran hâl ve tutumlarının dikkat çekişinden bahseder. Edirne'de olduğu sırada casus intibayı uyandırmıştır. Hristiyan ve Türkler arasında ön yargılı kıyaslarla yoluna devam eder. Bu sırada Türkler tarafından ağır lanmayı ve ikramları da geri çevirmez.

Fraser'ın Trakya havalisinde geziye devam ettiği sıralarda Edirne'de İngiltere'ye ait bir konsolosluk binası ve bu binada görev yapan genç bir konsolos vekili bulunmaktadır. Vekil, İstanbul'daki İngiltere Başkonsolosluğu'na bağlı olarak Büyük Britanya Krallığı'nın âli menfaatleri için (muhtemelen ayrılıkçı Bulgarlara destek mahiyetinde) faaliyetlerini sürdürmektedir. Fraser, *Majestelerinin Temsilcisi* ve onun Edirne'deki konumu hakkında eserinin on dördüncü faslını kaleme alır. Tabii ki konsolosluk Ermeni, Bulgar ve Rum kökenli ahalinin Türkler aleyhine ürettikleri haberlerin de toplandığı ve majestelerine iletildiği bir merkez hüviyetindedir.

Yazarın zihniyetini ele veren en dikkat çekici bölümlerden biri on beşinci bölüm olan *Türklerin İdareciliği* kısmıdır. Fraser bu satırlarda aslında bölgedeki Türkler hakkında sahip olduğu olumlu izlenimlerini dile getirme girişiminde bulunuyor. Ancak bunu yaparken de hayli zorlandığına şahit oluyoruz. Türklerin aslında özünde iyi insanlar olduklarını ve Müslümanların da Hristiyanlar kadar ahlaklı olduğunu söylerken dahi “*Adil ve hakkaniyetli davranmak iyidir; Türklere bile...*” ifadesini kullanmaktadır. “*Karıncayı bile incitmez deme sakın, karınca bileden incinir...*”. Ama en nihayetinde Türkler Avrupalı değildi onun gözünde, her şeyden evvel Müslümandı ve bu her türlü tahkir edici ifadeye maruz bırakılmaları için kâfi bir gerekçeydi. Türklerin idarecilik vasfı da Avrupalılarınkiyle kıyaslanmayacak kadar zayıftır: “*İnsanların fillerinin şahsî menfaat saikiyle belirlendiğine ikna edilmek Doğu'nun bir hasletidir. Aksini tartışmak abestir. Tabiatları böyledir...*”

On altıncı bölümde Fraser, *Britanya'nın Gözetiminde* olan Drama'daki izlenimlerini aktarmaktadır. Bir Osmanlı sancağı olan Drama'da Rus, İtalyan, Avusturyalı, Fransız ve Alman gözlemciler bulunmakla birlikte bunların her biri kendi hükûmetlerinin dar çıkarlarını savunmaktadır. Fraser'a göre bölgede içtenlikle ve hassasiyetle faaliyet gösterenler sadece İngiliz subaylardır. Anlaşılan o ki Kavala, Fraser'ın hayalini kurduğu bağımsız Makedonya'nın bir parçasıdır. Zira, *Makedonya'nın Ahvali* başlığını taşıyan on yedinci fasıl bu konuya atfedilmiştir. Fraser eserinin ilk bölümünde dile getirdiği Makedonya sorununa tekrar dönüş yapar. Ahalinin taksiminden, çetecilik faaliyetlerinin haklılığına ve bunların aslında Türklerin dirayetsiz ve adaletsiz idareciliğinden kaynaklı oluşuna değin bir dizi tarafgir yoruma yer verir. Fraser'a göre Türklerin bölgedeki tutumunun arkasındaki gizli el ise Sultan Abdülhamit'i uzaktan idare eden Alman İmparatoru'dur.

On sekizinci bölümde ele alınan konu *Selanik*'tir. Bir sonraki bölüm ise Osmanlı Devleti'nin Makedonya Umumî Müfettişi Hilmi Paşa'ya ayrılmıştır. Fraser Hilmi Paşa'nın vasıflarını ve idareciliğini övgüye değer buluyor ve onun padişahın menfaatleri gereği Makedonya'yı 3 senedir harikulade bir maharetle idare ettiğini aktarıyor. Yazar, Makedonya'daki şiddetin gerekçelerinden biri olarak asker, polis ve jandarmanın cahil ve eğitimsiz olmasını, maaşlarını düzenli alamadıkları için yerel ahaliyi haraca bağlamalarını göstermektedir. Fraser, daha sonra Britanya Konsolosluğu'nun İngiliz Dışişleri Dairesi'ne yazdığı raporlardan edindiği bir dizi söylentiye dile getirerek bu bölümü sonlandırmaktadır.

Fraser birer bölüm ayırdığı Makedonya gezisinde önce *Manastır*'a (yirminci bölüm), daha sonra ise *Ohri*'ye (yirmi birinci bölüm) uğrar. *Arnavutluk Dağları* (yirmi ikinci bölüm) üzerinden Arnavutluk'a giriş yapar. Arnavutların kendi arasındaki çatışmalar nedeniyle bir türlü birleşemediklerini ve *Elbasan*'ı (yirmi üçüncü bölüm) başkent yapamadıklarını söyler. Zira *Arnavutlar* (yirmi dördüncü bölüm) arasında Türk nefretinden ziyade bir Slav nefreti hakimdir. Sonuçta onlar da Müslümandır. Fraser'a göre kaba saba, cahil ve batıl inançlara sahip bir halk... Bir sonraki durak Elbasan'ın güneyindeki *Berat* (yirmi beşinci bölüm) olur. Fraser yirmi altıncı bölümde *Dağlarda Yaşadığı Zorlu Tecrübelere* yer verir. Arazi zorlayıcı ve engebelidir. Salgın hastalıklar her yerde kol gezmektedir. Ancak manzara yine de büyüleyicidir. Fraser, Resne'den Manastır'a geçer ve Üsküp'te (yirmi yedinci bölüm) seyahatine son verir.

Fraser'ın eseri hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olunursa; Türklere karşı empati yoksunu bir bakış açısının tesiri altında gerçekleşen gözlemlerinin yarattığı muğlaklığa kurban giden birçok değerli bilginin satır aralarında göze çarptığı söylenebilir. Maalesef ki yorumları ve değerlendirmeleri Hristiyan dayanışmasının yoğun ve bilinçli bir şekilde hissettirilmek istenmesinden ötürü dikkatle irdelenmeye muhtaçtır. Satır aralarında vurgulanan ana fikir Türkler “işgalci, nemrut ve adaletten yoksun”, Hristiyanlar ise “mazlum, çaresiz ve gözetilmeye muhtaç”tır. Batılı devletlerin Balkanlardaki ayrılıkçı ateşi Türklere karşı körüklediklerinden ve bunun ayrışma, çatışma ve istikrarsızlığa yol açtığından çok fazla bahsedilmez. Aslında yazarın ifadelerinden edinilen intibaya göre Balkanların içler acısı halinin en birincil müsebbibi Türklerdir. Türklerin çıkarıldığı her bir Balkan şehri yeniden hayat bulmuş ve gerçek kimliğine kavuşmuştur. Fraser bölgedeki İngilizleri de sanki bir özgürlük havarisiymişçesine tasvir etmektedir. Bu kitabı okuyan kişi bir sömürge imparatorluğu olan Büyük Britanya'nın Mısır'ı işgal ettiğini, Çin'de başlattığı Afyon Savaşlarını, Hindistan'da yaşanan büyük kıtlıkta Hintlileri açlığın pençesine sürüklediklerini bilmiyor olsa Fraser'ın anlattıklarına kolaylıkla inanabilirdi. Ancak yakın geçmiş, Fraser'ın iddialarının hilafına matuf birçok gelişmeye sahne olmuştur.